

Динамика на експлоатацията в Китай и Индия през последните десетилетия – сравнителен анализ

доц. д-р Калоян Харалампиев, СУ „Св. Климент Охридски“, катедра
„Социология“

проф. д.с.н. Георги Найденов, УНСС, катедра „Икономическа социология“

Резюме: В нашето изследване се придържаме методологически към марксисткото разбиране на понятието експлоатация. Правим опит да адаптираме статистически данни, получени от Системата на националните сметки, за изчисляване на степента на експлоатация в Китай и Индия, като за контролни случаи използваме САЩ и ЕС. Предлагаме съотношението между нетния опериращ излишък към компенсацията на наетите да се използва като приблизителна оценка на степента на експлоатация. Установяваме, че за Китай, Индия и САЩ трендът на експлоатация през последните десетилетия е възходящ. За ЕС е по-скоро низходящ. Степента на експлоатация на Китай, САЩ и Европейския съюз е приблизително еднаква. Резултатите показват, че идеологемите за свръхексплоатацията в Китай в сравнение с тази в развитите страни не са верни. Най-вероятно това се отнася и за Индия.

1. Относно методологията.

Какво означава термина “експлоатация”? Разбирането на термина не е еднакво в различните школи.

Има два основни възгледа за експлоатацията. За марксизма **експлоатация е присвояване от доминиращите социални класи и слоеве на принадлежния продукт (при капитализма принадлежната ценност), произведен от непосредствените производители.** За марксизма **всяко** присвояване на принадлежния продукт е експлоатация. Експлоатацията, според този възглед, има двойствена същност. От една страна тя е необходимост и предпоставка за възникването на човешката цивилизация, и всеки следващ етап в развитието на човешката цивилизация е свързан с отмирането на остарелите форми на експлоатация, и утвърждаване на нови форми на експлоатация. От друга страна, експлоатацията е причина за неизброими нещастия, мъки, беди, страдания и т.н. Човечеството ще навлезе в “царството на свободата”, едва когато в резултат на развитите от капитализма могъщи производителни сили отпадне

необходимостта от експлоатация и капитализмът прерасне в следващия обществен строй – комунизма. Експлоатацията се изчислява като съотношение на принадлежната ценност към необходимата ценност. Тоест, в най-общ план, като отношение на печалбата към работната заплата.

Марксовото разбиране за експлоатацията, обаче не е утвърдено в икономическата наука. Съвременната икономическа наука по начало рядко използва понятието “експлоатация”. А когато го използва, под експлоатация разбира такъв процес на присвояване на принадлежна ценност, при който се нарушава възпроизводството на производствените фактори, защото се присвоява не само принадлежния, но и части от необходимия продукт, което прави невъзможно възпроизводството на работната сила на предишното ѝ равнище.

В нашето изследване ние се придържаме методологически към марксисткото разбиране на понятието експлоатация. За съжаление обаче, можем само **приблизително** да изчисляваме експлоатацията по тази методология. Причината е, че повечето от съвременните национални статистики не дават възможност да изчисляване на съотношението на принадлежната ценност към необходимата ценност. Ето например как в българската национална статистика при изчисляването на Брутния вътрешен продукт (БВП) по стойностния метод се отчитат доходите от труд и от капитал (първичните доходи на участниците в производствения процес):

„Брутната добавена стойност по базисни цени ... представлява ресурс за компенсация на наетите лица и данъците върху производството и вноса с балансираща позиция „брутен опериращ излишък/брутен смесен доход“. Схемата за изчисляване на БВП по стойностния метод е следната:

Брутен вътрешен продукт (пазарни цени) = + компенсация на наетите (разходи за труд и социални осигуровки) + нето други данъци върху производството и вноса (данъци – субсидии върху производството и вноса) + брутен опериращ излишък/брутен смесен доход + корективи”¹

Необходимата ценност се съдържа в категорията “компенсация на наетите (разходи за труд и социални осигуровки)”.² Наетите лица обаче в съвременната статистика

¹ <http://www.nsi.bg/bg/content/2209/%D0%B1%D0%B2%D0%BF-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%BE> (Раздел „Метаданни и методология“).

² „**Компенсация на наетите лица**, обхващаща два основни компонента: работна заплата; социалноосигурителни вноски за сметка на работодателя. Работната заплата включва всички начисления

включват повече категории трудещи се, отколкото е разбирането на класическия марксизъм за наемния труд:

“Наети лица – лицата, работещи за дадена институционална единица резидент и получавайки възнаграждение за вложения труд. В наетите лица се включват следните категории: лица, ангажирани от работодател по силата на договор за заетост; чиновници и други държавни служители, чиито срокове и условия за наемане са определени и установени с държавен закон; въоръжени сили, състоящи се от лицата, постъпили на краткосрочна или дългосрочна служба, наборници (включително наборниците, работещи за граждански цели); собственици на корпорации, ако те работят в тях; студенти, имащи официално споразумение по силата на което те отдават част от своя труд като вложен в производствения процес на дадено предприятие в замяна на възнаграждение и (или) образователни услуги; надомни работници, ако е налице изрично споразумение, че надомният работник получава възнаграждение на база извършена работа; работници инвалиди при наличие на официална или не връзка между работодател и наето лице; лицата наети от агенциите за временна заетост; лицата, които временно отсъстват от работа при условие, че са официално обвързани с работно място и получават надница или работна заплата, уверение за връщане на работа след края на непредвидено обстоятелство или споразумение за дата на завръщане.”³

Чиновниците и държавните служители, както и въоръжените сили, в духа на марксизма не са наемни работници. А в съвременната статистика се разглеждат като наемни работници.

на работодателя в стойност и натура и всички доплащания съгласно трудовото законодателство за извършената от наетите лица работа през съответния период преди да бъдат направени съответните плащания за данък общ доход. Социалноосигурителните вноски за сметка на работодателя са плащания по програми за социално осигуряване с цел обезпечаване на средства за изплащане на пенсии, социални помощи и обезщетения. Тези плащания включват социалноосигурителните вноски (действителни и условно начислени), вноските, дължими от работодателя, включително здравноосигурителните вноски. Техният размер е определен като процент към брутната работна заплата.” Виж горния линк.

3

<http://www.nsi.bg/bg/content/12851/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B0%BD%D0%BD%D0%B8/%D0%B1%D0%B2%D0%BF-%D0%B7%D0%B0%D0%B5%D1%82%D0%B8-%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%B8-%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%BE-%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%81%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B0%BD%D0%BD%D0%B8>

Принадената ценност – печалбата, е нетният опериращ излишък, който фигурира като част от “нетен опериращ излишък/смесен доход”. Тоест, освен печалбата тази категория включва и доходите на некорпорирани предприятия, собственост на домакинствата. Смесеният доход „съдържа както елемент печалба, така и възнаграждение за труд, положен от самия собственик или членове на неговото семейство“.⁴ Тоест, това са доходите на самонаетите лица.⁵ Принадената ценност е само единият от двата компонента на “нетния опериращ излишък/смесен доход”.

За съжаление в повечето страни смесеният доход, тоест доходът на самонаетите, не може да се извади от числата, където той се отчита заедно с нетния опериращ излишък. Например, в разглежданите от нас страни, в Индия може, но в Китай – не може. Когато в една страна делът на самонаетите не е голям, изчисляването на съотношението между нетния опериращ излишък към компенсацията на наетите дава приблизително степента на експлоатация. Когато обаче делът на самонаетите е голям, това съотношение вече е “изкривено” от присъствието на смесения доход.

Затова на този етап на изследване на експлоатацията постъпваме по следния начин:

- Правим изричната уговорка, че изчисленията ни дават само **приблизително** степента на експлоатация. Но доколкото те са еднотипни за различните държави, то те ни дават реална представа за съотношенията на степента на експлоатация между различните страни.
- Те ни дават представа и за динамиката на експлоатацията.

⁴ <http://www.nsi.bg/bg/content/2209/%D0%B1%D0%B2%D0%BF-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%BE> (Раздел „Метаданни и методология“).

⁵ “Самонаети лица – лицата, които са еднолични собственици или съсобственици на некорпорирани предприятия, в които те работят. Самонаетите лица се класифицират като такива, ако не се считат за наети. Като самонаети лица се третира следните категории: неплатени семейни работници, включително тези работещи в некорпорирани предприятия и ангажирани напълно или частично в производствения процес; надомни работници, чиито доход е функция от стойността на продукцията от даден производствен процес, за който те са отговорни; лицата заети в предприятие ангажирано с производство изцяло за тяхно крайно потребление.“ Виж:

<http://www.nsi.bg/bg/content/12851/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8/%D0%B1%D0%B2%D0%BF-%D0%B7%D0%B0%D0%B5%D1%82%D0%B8-%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%B8-%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%BE-%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%81%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8>

- Данните за дела на самонаетите в отделните страни ни показват степента на “изкривяване” на резултатите. В такъв случай проверяваме дали те могат да бъдат извадени от сметките.

За Китай открихме данни за периода от 1994 до 2012 година. Източник: Статистически годишници на Китай.⁶ БВП е разделен на четири компонента: компенсация на наетите (КН), нетни данъци върху производството и вноса (НДПВ), потребление на основен капитал (ПОК) и нетен опериращ излишък (НОИ). Следователно за Китай можем да изчислим степента на експлоатация (СЕ) като отношение на нетния опериращ излишък към компенсацията на наетите.

За Индия открихме данни за периода от 1981 до 2008 година. Източник: Министерството на статистиката и прилагането на програми, Таблица 1.1.-1.3. и Таблица 76.1.⁷ Данните са за нетния вътрешен продукт (НВП), т.е. потреблението на основен капитал е изключено. До 2000 година НВП е разделен на три компонента: компенсация на наетите, опериращ излишък и смесен доход. От 2004 до 2008 година НВП е разделен на две: компенсация на наетите и сумата на опериращия излишък и смесения доход. Следователно за Индия степента на експлоатация може да бъде изчислена по два начина:

- за целия период от 1981 до 2008 година като отношение на сумата на опериращия излишък и смесения доход към компенсацията на наетите. По този начин степента на експлоатация ще е сравнима с изчислената за Китай;
- за периода от 1981 до 2000 година като отношение само на опериращия излишък към компенсацията на наетите. По този начин отчитането на степента на експлоатация ще е по-коректно, но това може да се направи само за Индия.

За САЩ открихме данни за периода от 1990 до 2013 година. Източник: Бюрото за икономически анализи.⁸ БВП е разделен на компенсация на наетите, данъци върху производството и вноса, минус субсидии, нетен опериращ излишък, потребление на основен капитал. Следователно за САЩ степента на експлоатация може да се изчисли както при Китай като отношение на нетния опериращ излишък към компенсация на наетите.

⁶ <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>

⁷ <http://164.100.34.62:8090/searchtable.aspx>

⁸ <http://www.bea.gov/iTable/iTable.cfm?ReqID=21&step=2#reqid=21&step=9&isuri=1&2103=51>

За ЕС открихме данни за периода от 2003 до 2012 година. Източник: Евростат. Данните са за НВП като процент от БВП⁹, компенсацията на наетите като процент от БВП¹⁰ и нетните данъци върху производството и вноса като процент от БВП¹¹. Няма данни за нетния опериращ излишък, но той е разликата от НВП минус компенсацията на наетите и минус нетните данъци върху производството и вноса. Тогава степента на експлоатация може да се изчисли като:

$$CE = \frac{НВП - КН - НДПВ}{КН} = \frac{\frac{НВП}{БВП} - \frac{КН}{БВП} - \frac{НДПВ}{БВП}}{\frac{КН}{БВП}} = \frac{НВП_{\%} - КН_{\%} - НДПВ_{\%}}{КН_{\%}}$$

2. Резултати на изследването

Най-напред проверяваме дела на самонаетите (Фигура 1).

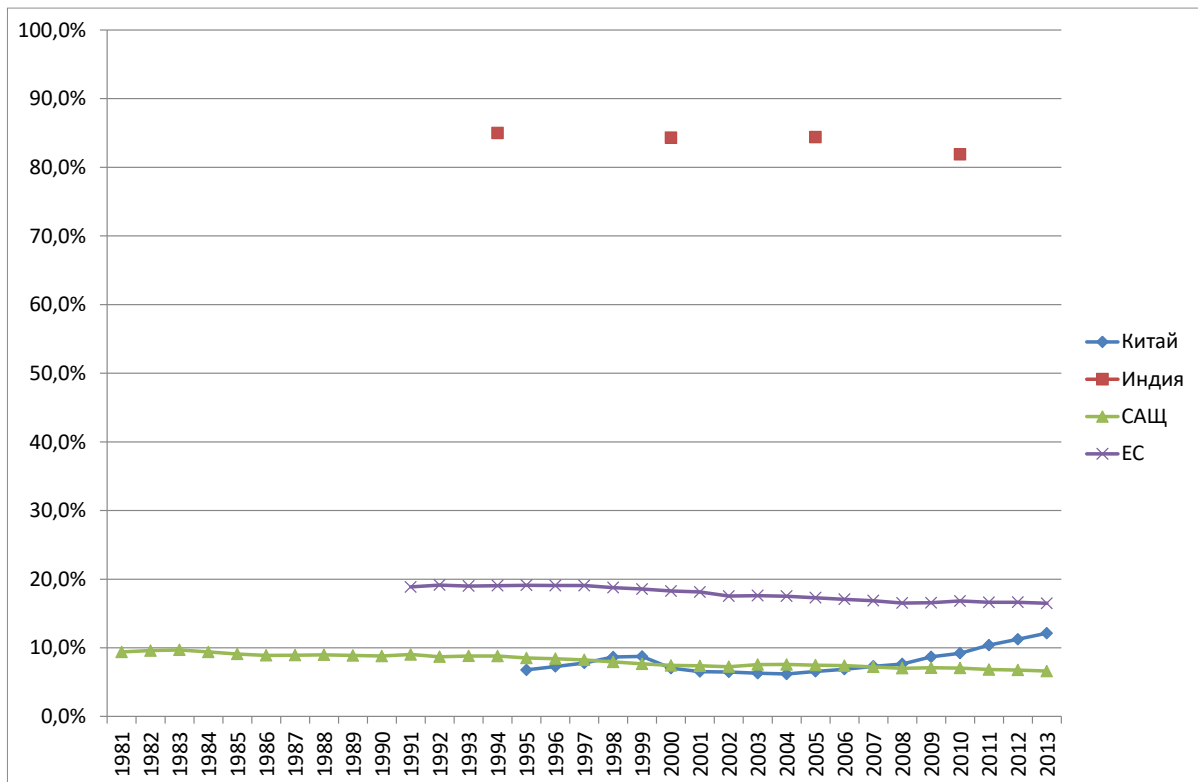
Делът на самонаетите в САЩ и Китай е приблизително еднакъв и е близо 10% от заетите. В Европейският съюз е близо два пъти по-голям. Сравнителен анализ между трите страни може да се прави. Но степента на експлоатация в Европейския съюз ще е надценена спрямо тази в Китай и САЩ, поради по-големия дял самонаети и съответно по-голям смесен доход в числителя на дробта. Много особен случай е Индия! При нея делът на самонаетите е огромен – между 80% и 90% в различните години. Очевидно е, че сравнителен анализ на експлоатацията в Индия с този на другите три държави не е възможно да се прави на основата на съществуващите данни.

⁹ http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/nama_inc_c

¹⁰ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tec00013>

¹¹ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tec00016>

Фигура 1. Дял на самонаетите от всички заети

Източници: за Китай: Статистически годишници на Китай¹² и Международната организация по труда¹³
 За Индия: Световната банка¹⁴
 За САЩ: Международната организация по труда¹⁵ и Световната банка¹⁶
 За ЕС: Световната банка¹⁷

За Индия обаче, за разлика от другите три страни, има възможност да се извади смесеният доход. Ето защо включваме и нея в графиката, в която степента на експлоатацията в Индия е изчислена без включването на смесения доход (Фигура 2). Правим уговорка, че получената графика дава представа само за тенденциите на динамиката на експлоатацията. Но не и за степента на експлоатация в Индия, сравнена с другите страни.

¹² <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>

¹³ http://www.ilo.org/ilostat/faces/help_home/data_by_subject/subject-details/indicator-details-by-subject?subject=EMP&indicator=EMP_TEMP_SEX_STE_NB&datasetCode=YI&collectionCode=YI&_afLoop=462242601890589#%40%3Findicator%3DEMP_TEMP_SEX_STE_NB%26subject%3DEMP%26_afLoop%3D462242601890589%26datasetCode%3DYI%26collectionCode%3DYI%26_adf.ctrl-state%3D3g9d5o2i8_374

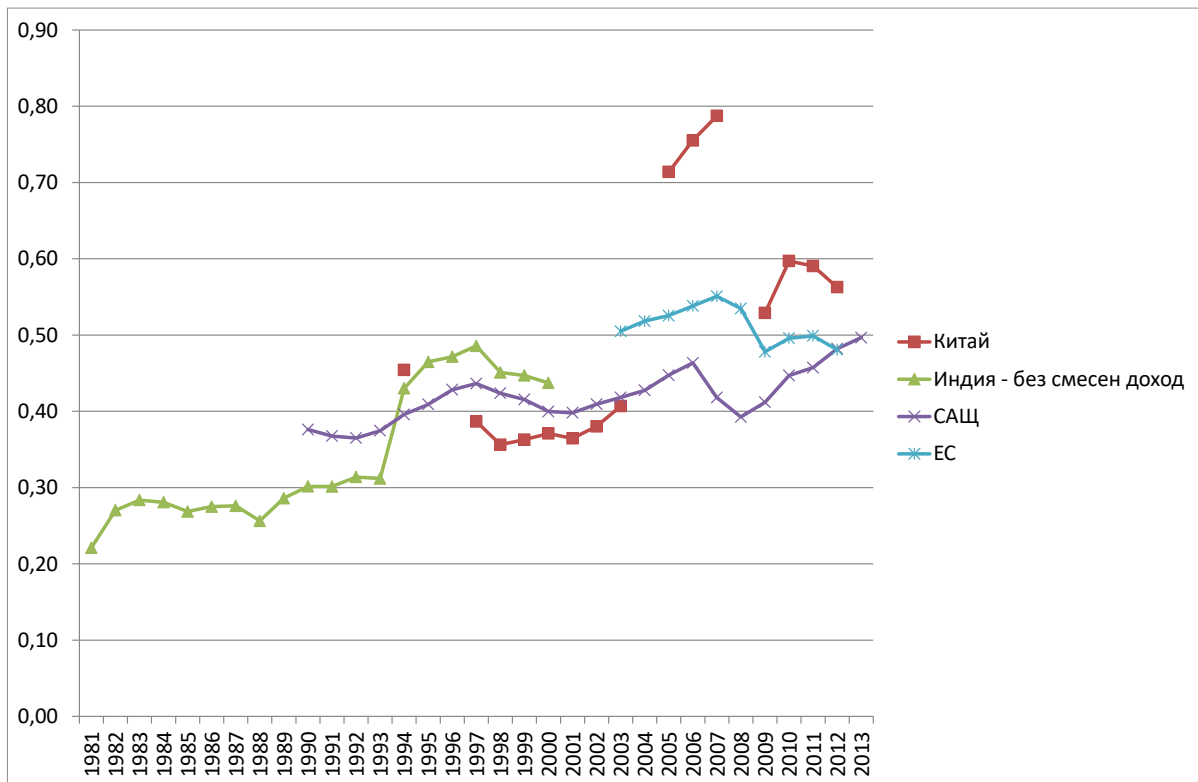
¹⁴ <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.SELF.ZS>

¹⁵ http://www.ilo.org/ilostat/faces/help_home/data_by_subject/subject-details/indicator-details-by-subject?subject=EMP&indicator=EMP_TEMP_SEX_STE_NB&datasetCode=YI&collectionCode=YI&_afLoop=462242601890589#%40%3Findicator%3DEMP_TEMP_SEX_STE_NB%26subject%3DEMP%26_afLoop%3D462242601890589%26datasetCode%3DYI%26collectionCode%3DYI%26_adf.ctrl-state%3D3g9d5o2i8_374

¹⁶ <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.SELF.ZS>

¹⁷ <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.SELF.ZS>

Фигура 2. Степен на експлоатация

Източник: Собствени изчисления

а) За Китай и САЩ трендът на експлоатация през последните десетилетия е възходящ. За Европейския съюз е по-скоро низходящ, макар и с малък наклон. За Индия до 2000 година трендът на експлоатация е възходящ.

б) Степента на експлоатация на Китай, САЩ и Европейския съюз е приблизително еднаква. Особено за ЕС и Китай е, че от началото на XXI век степента на експлоатация се понижава. Обратно в САЩ се увеличава. В Индия последните няколко години на XX век също се понижава.

в) Резултатите показват, че идеологемите за свръхексплоатацията в Китай в сравнение с тази в развитите страни не са верни. Най-вероятно това се отнася и за Индия.